

ДОКУМЕНТУВАННЯ ПРИНАЛЕЖНОСТІ ДО ДВОРЯНСЬКОГО СТАНУ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ (КІНЕЦЬ ХVІІІ-ПОЧАТОК ХІХ СТ.)

Михайліченко М.А., кандидат історичних наук,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
та українознавства Сумського національного
аграрного університету

У квітні 1785 р. Катериною ІІ було видано «Жалувану грамоту дворянству», яка завершила процес оформлення станових прав і привілеїв дворянства. Відповідно до цього законодавчого акту, документування приналежності до дворянського стану покладалося на губернське дворянське депутатське зібрання, до складу якого входили губернський предводитель дворянства і депутати від

повітового дворянства [1, с. 351]. Це забранная розглядало докази дворянства, вело губернські родовідні книги і видавало дворянські грамоти.

Факт приналежності до дворянського стану фіксувався у родовідній дворянській книзі, яка складалася з шести частин:

1. До першої частини вносились роди так званого «дійсного дворянства». Згідно зі ст. 77 «Жалуваної грамоти»: «Действительное дворянство не иные суть роды, как те, кои от нас самих и других коронованих глав в дворянское достоинство дипломом, гербом и печатью пожалованы». До цієї ж частини родовідної книги вносились дворяни, які мали докази на дворянство до ста років.

2. До другої частини записувались представники так званого «військового дворянства». У тлумаченні до ст. 78 «Жалуваної грамоти», пояснювалось, що під військовим дворянством слід розуміти усіх обер-офіцерів «которые произошли не из дворянства, оные и их дети и их потомки суть дворяне».

3. До третьої частини вносилося так зване «осьмикласное дворянство», під яким розумілось, згідно зі ст. 79 «Жалуваної грамоти», «все служители российские и чужестранные, которые восьми первых рангов находятся или действительно были, имеют оных законные дети и потомки в вечные времена лучшему старшему дворянству во всяких достоинствах и преимуществах равно почтены быть, хотя они и низкой породы были». Отже, до третьої частини родовідної книги вносились та частина вислужного дворянства, яка мала чини починаючи від восьмого, а також їх діти і нащадки.

4. До четвертої частини мали бути внесені іноземні дворянські роди, які вступили у російське підданство. Тлумачення до ст. 80 «Жалуваної грамоти», містило посилання на укази від 13 вересня і 14 листопада 1686 р., згідно з якими «Царские, Владетельные, Княжеские и иные выезжие честные роды» записувались у окрему частину родовідної (так званої «Оксамитової») книги.

5. До п'ятої записувались «титулами отличные роды».

6. До шостої вносились «древние благородные дворянские роды», тобто роди які можуть довести своє дворянство за сто років і більше, але шляхетний початок яких невідомий [там само, с. 352-353].

Крім запису до родовідної книги, спадковий дворянин міг отримати від дворянського депутатського зібрання дворянську грамоту [там само, с. 353]. При цьому зауважимо, що «Жалувана грамота» не містила форми, за якою мали складатись дворянські грамоти. Лише 8 серпня 1788 р., було встановлено єдиний формуляр дворянської грамоти, який мав наступний вигляд: «Грамота. (такої-то) губернии от губернского предводителя дворянства и уездных дворянских депутатов, собранных для составления дворянской родословной книги, данная дворянину (чин, имя, отчество и прозвание). Рассмотрев, на основании всемилостивейше пожалованной от Ея Императорскаго Величества в 1785 году апреля 21 дня дворянству грамоты, предъявленной от него (прозвание) о дворянском его достоинстве доказательства, признали оныя согласными с предписанными на то правилами; в следствие коих, по силе (такої-то) статьи объявленной грамоты, он и род внесен в Дворянскую родословную (такої-то) губернии книгу (в такую-то) ся часть. Во свидетельство чего мы губернский предводитель дворянства и депутаты, во исполнение всевысочайшаго Ея

императорского Величества соизволения, дали ему сию грамоту за подписанием нашим, утвердив оную печатью дворянского собрания (такой-то) губернии (число, месяц и год) [там само, с. 1097].

Згідно зі ст. 89 «Жалуваної грамоти» з родовідної книги, яка зберігалась в архіві губернського дворянського зібрання, мали бути зроблені дві копії: одну для губернського правління, другу для Департаменту Герольдії Урядового Сенату [там само, с. 354].

У часи правління Павла I кардинально змінюється уся система документування приналежності до дворянського стану. 4 грудня 1796 р. Павло I видає указ, яким забороняє дворянським депутатським зібранням видавати дворянські грамоти «не носившим такое преимущество, в которое (дворянство – М.М) утвердить, или во оное вновь облекч единственно зависит от Самодержавной Власти, Богом Нам дарованной» [2, с. 216-217].

Услід за цим указом 20 січня 1797 р. виходить указ «О составлении Общего российских родов Гербовника» [там само, с. 298-299]. Складання Гербовника, фактично, перетворилось на своєрідну ревізію дворянства. Для складання Гербовника мали залучались усі архівні матеріали, які стосувались дворянства, родовідні дворянські книги, а також докази надіслані самими дворянами [там само, с. 513-514].

Внесення до Гербовника вважалось «вернейшим доказательством» дворянства, в той час як записи у родовідних книгах таким доказом вважались не могли [3, с. 3-4]. Разом із тим, згідно із указом від 20 червня 1799 р., діяльність дворянських депутатських зібрань і ведення ними родовідних книг не заборонялась [там само, с. 691]. Більше того, указом від 25 серпня 1800 р. на дворянські депутатські зібрання і предводителів покладаються нові обов'язки. Дворянські депутатські зібрання тепер мають надсилати на початку кожного року до Герольдії копії родовідних книг «с отметкою при каждой фамилии, по каким доказательством какая фамилия в ту книгу внесена», а також відомості «о вновь рождающихся Дворянских детях мужеска пола, с показанием, когда родословная книга, в которой отец новорожденного вписан, препровождена: для чего и нужно, чтобы каждый Дворянин объявил Предводителю о вновь рожденных сыновьях своих и родственниках» [4, с. 275-276]. Таким чином, функції дворянських депутатських зібрань зводилась до збору відомостей про місцевих дворян. Лише у травні 1801 р., після сходження на російський престол Олександра I, дворянські депутатські зібрання знов отримали право «рассмотрения и утверждения представляемых Дворянством о сем достоинстве доказательств, и чтоб и чтоб исполнение сего происходило со всею тою точностию и изысканием прав к Дворянству, каковыя в грамоте предначертаны» [там само, с. 625].

Отже, відповідно до «Жалуваної грамоти дворянству», документування приналежності до дворянського стану в російській імперії покладалося на губернські дворянські депутатські зібрання. Ці зібрання розглядали докази дворянства, вели губернські родовідні книги, видавали дворянські грамоти. Фактично, ці зібрання мали право надавати дворянство особам, які могли довести свою шляхетність. У часи правління Павла I право надання дворянства

залишає за собою імператор. Разом із тим, діяльність дворянських депутатських зібрань і ведення ними родовідних книг не заборонялась. Після сходження у 1801 р. на російський престол Олександра I, дворянські депутатські зібрання знову отримують право надавати дворянство.

Використана література:

1. Полное собрание законов Российской империи. – СПб, 1830. – Т. 22. – 1175 с.
2. Полное собрание законов Российской империи. – СПб, 1830. – Т. 24. – 872 с.
3. Полное собрание законов Российской империи. – СПб, 1830. – Т. 25. – 806 с.
4. Полное собрание законов Российской империи. – СПб, 1830. – Т. 26. – 882 с.